

Dr. Jordan B. Peterson

Zemljevidi pomena

Arhitektura prepričanj

VSEBINA

PREDGOVOR Descensus ad inferos	9
1 Zemljevidi izkustva: Objekt in pomen	25
2 Zemljevidi pomena: Tri ravni analize	47
Normalno in revolucionarno življenje: dve prozaični zgodbi	48
Normalno življenje	52
Revolucionarno življenje	59
Nevropsihološka funkcija: Narava razuma.....	63
Valenca stvari	63
Neraziskano ozemlje: fenomenologija in nevropsihologija	75
Raziskovanje: fenomenologija in nevropsihologija	83
Raziskano ozemlje: fenomenologija in nevropsihologija	98
Mitološka predstavitev: Sestavne prvine izkustva .	133
Uvod	153
Enuma eliš: izčrpni zgled pripovedne kategorizacije	156
Zmaj prvobitnega kaosa	187
Velika Mati: podobe neznanega ali neraziskanega ozemlja	201
Božanski Sin: podobe poznavalca, raziskovalni proces	232
Veliki Oče: podobe znanega ali raziskanega ozemlja	244
3 Vajeništvo in inkulturacija: prevzem skupnega zemljevida	277
4 Pojav anomalije: izziv skupnemu zemljevidu	299
Uvod: paradigmatska struktura znanega	301
Posebne oblike anomalije	314
Tuje	315
Tujec	318
Tuja ideja	321
Revolucionarni junak	346
Vzpon samoreferiranja in stalna kontaminiranost	
anomalije s smrtjo	360

5 Sovražni bratje: arhetipi odziva na neznano	389
Uvod: junak in nasprotnik	390
Nasprotnik: pojav, razvoj in predstavitev	409
Nasprotnik v akciji: prostovoljna degradacija zemljevida pomena	409
Nasprotnik v akciji: alegorija iz 20. stoletja	431
Junaška prilagoditev: prostovoljna rekonstrukcija zemljevida pomena	461
Ustvarjalna bolezen in junak	464
Alkimistični postopek in kamen modrosti	496
'Materialni svet' kot arhaični 'prostor neznanega	505
Epizodna predstavitev v srednjeveškem krščanstvu	517
Prima materia	526
Kralj reda	530
Kraljica kaosa	532
Peregrinacija	535
Konjunkcija	542
Zaključek: božanskost interesa	551
Opombe	583
Viri	610

PREGOVOR

DESCENSUS AD INFEROS

Nekaj, česar ne moremo videti, nas varuje pred nečim, česar ne razumemo. To, česar ne moremo videti, je kultura, kot se izraža intrapsihično ali notranje. Stvar, ki je ne razumemo, pa je kaos, ki je privedel do vzpona kulture. Če se zgradba kulture, nehote, zamaje, se kaos vrne. Da bi se zavarovali pred to vrnitvijo, bomo naredili vse – čisto vse.

»Samo dejstvo, da je neki splošen problem zajel in asimiliral celotno osebo, je jamstvo, da ga je govorec res izkusil in iz svojega trpljenja verjetno nekaj pridobil. Potem bo v svojem osebem življenju odseval ta problem za nas in nam s tem pokazal resnico.«¹

Odraščal sem v zaščitniškem okolju, tako rekoč, krščanske cerkve. To ne pomeni, da je bila moja družina izrecno religiozna. V otroštvu sem z materjo hodil h konservativnemu protestantskemu bogoslužju, vendar mati ni bila dogmatična ali avtoritarna vernica in doma se nikoli nismo pogovarjali o religioznih vprašanjih. Oče je bil v bistvu agnostik, vsaj v tradicionalnem pomenu. V cerkev ni hotel niti vstopiti, razen ob porokah in pogrebih. Kljub temu so naš dom prežemali zgodovinski ostanki krščanske morale ter na najintimnejši način pogojevali naša pričakovanja in medosebne odzive. V času, ko sem odraščal, je, navsezadnje, večina ljudi še hodila v cerkev; ne le to, vsa pravila in pričakovanja, ki so sestavljala družbo srednjega razreda, so bila po naravi judovsko-krščanska. Celotno naraščajoče število tistih, ki niso trpeli uradnega obredja in vere, je še vedno implicitno sprejemalo – še vedno 'vzdejanjalo' – pravila krščanske igre.

Ko sem bil star dvanajst let ali kaj takega, me je mati vpisala na pripravo za birmo, ki je služila kot sprejem v odraslo članstvo v cer-

kvi. Nisem maral hoditi, ni mi bil všeč odnos mojih odkrito religioznih sošolcev (ki so bili maloštevilni) in si nisem želel njihovega pomanjkanja družbenega ugleda. Ni mi bilo všeč vzdušje pri verouku, ki je preveč spominjalo na šolo. Toda še pomembnejše je, da nisem hotel požreti tega, kar so me učili. Pastorja sem nekoč vprašal, kako je uskladil zgodbo iz Prve Mojzesove knjige s stvarjenjskimi teorijami sodobne znanosti. Izkazalo se je, da tega sploh ni poskušal; še več, zdelo se je, da se, v srcu, bolj nagiba k evolucijskemu stališču. Tako ali tako sem iskal izgovor, da bi nehal hoditi, in to je bila kaplja čez rob. Religija je za nevedne, šibke in vraževerne, sem sklenil. Nehal sem hoditi v cerkev in sem se pridružil modernemu svetu.

Čeprav sem odrasel v krščanskem okolju – in imel posledično vsaj deloma uspešno in srečno otroštvo –, sem bil več kot pripravljen zavreči zgradbo, ki me je vzredila. Nihče ni zares nasprotoval mojim uporniškim prizadevanjem, ne v cerkvi ne doma – deloma zato, ker tisti, ki so bili globoko verni (ali so vsaj želeli biti), niso mogli ponuditi nobenih intelektualno sprejemljivih protiargumentov. Navsezadnje so bili mnogi temelji krščanske vere nedoumljivi, če že ne odkrito absurdni. Deviško rojstvo je bilo nemogoče; tako kot predstava, da lahko nekdo vstane od mrtvih.

Je moje dejanje upora sprožilo družinsko ali družbeno krizo? Ne. Moje ravnanje je bilo tako predvidljivo, po svoje, da ni vznemirilo nikogar, z izjemo moje matere (pa tudi ona se je kmalu sprijaznila z neizogibnim). Drugi člani cerkve – moje 'občestvo' – so se docela privadili čedalje pogostejšim odhodom, da mojega niso niti opazili.

Je moje dejanje upora vznemirilo mene osebno? Samo na način, ki sem ga zaznal šele mnogo let pozneje. Že zelo zgodaj, nekako ob istem času, ko sem nehal hoditi v cerkev, sem se začel ubadati z globalnimi političnimi in družbenimi vprašanji. Zakaj so nekatere države – in nekatere osebe – bogate, srečne in uspešne, druge pa obsojene na bedo? Zakaj si sile pakta Nato in Sovjetske zveze stalno stojijo nasproti, pripravljene na spopad? Kako lahko ljudje počnejo stvari, kakršne so nacisti med drugo svetovno vojno? Pod temi izrecnimi razmišljanji je bilo širše, vendar v tistem času še slabo konceptualizirano vprašanje: kako je zlo – še zlasti skupinsko vzgojeno zlo – odigralo svojo vlogo v svetu?

Tradicije, ki so me podpirale, sem opustil približno v istem času, ko sem zapustil otroštvo. To je pomenilo, da nisem imel več pri roki širše družbeno zgrajene 'filozofije', ki bi mi pomagala pri razume-

vanju, ko sem se začel zavedati eksistencialnih težav, ki spremljajo zrelost. Miniti je moralo več let, da so se povsem pokazale končne posledice tega manka. Toda medtem je moje porajajoče se zanimanje za vprašanja moralne pravičnosti našlo neposreden ventil. Začel sem delati kot prostovoljec za zmerno socialistično politično stran-ko in sprejel njeno usmeritev.

Izvor vsega zla je gospodarska nepravičnost, sem bil prepričan. Takšno nepravičnost je mogoče popraviti s preureditvijo družbenih organizacij. In v tej občudovanja vredni revoluciji bi lahko odigral določeno vlogo ter izvajal svoja ideološka prepričanja. Dvom je izpuhtel; moja vloga je bila jasna. Ko se oziram v tisti čas, me osupne, kako stereotipna so bila v resnici moja dejanja – oziroma odzivi. Postulatov religije, kot sem jih razumel, nisem mogel razumsko sprejeti. Zato sem se, posledično, obrnil k sanjam o politični utopiji in osebni moči. V isto ideološko past so se v zadnjih stoletjih ujeli še milijoni drugih.

Pri sedemnajstih letih sem zapustil mesto, v katerem sem odra-sel. Preselil sem se nedaleč stran in hodil na majhen kolidž, ki je ponujal prvi dve leti dodiplomske izobrazbe. Tam sem se vključil v univerzitetno politiko – ki je bila v tistem času bolj ali manj levičar-ska – in sem bil izvoljen v upravni odbor kolidža. Odbor so sestavljali politično in ideološko konservativni ljudje: odvetniki, zdrav-niki in poslovneži. Vsi so bili dobro (ali vsaj praktično) izobrazeni, pragmatični, samozavestni, iskreni; vsi so dosegli nekaj vrednega in zahtevnega. Nisem mogel, da jih ne bi občudoval, čeprav nisem delil njihovih političnih stališč. Dejstvo, da jih občudujem, me je motilo.

Kot študentski politik in dejaven strankarski delavec sem se ude-ležil več levičarskih strankarskih kongresov. Upal sem, da bom lah-ko posnemal socialistične voditelje. Levica je imela v Kanadi dolgo in častivredno zgodovino in je pritegnila nekaj resnično sposobnih in skrbnih ljudi. Nisem pa mogel občutiti kaj dosti spoštovanja do številnih nižjih strankarskih aktivistov, ki sem jih srečeval na teh se-stankih. Zdelo se je, da živijo, da se pritožujejo. Niso imeli kariere, pogosto tudi ne družine, ne dokončane izobrazbe – ničesar razen ideologije. Bili so sitni, razdražljivi in majhni, v vsakem pomenu be-sede. Posledično sem se soočal z zrcalno podobo težave, na katero sem naletel v upravnem odboru kolidža: mnogih ljudi, ki so verjeli v iste stvari kot jaz, *nisem* občudoval. Ta dodatni zaplet je samo še prispeval k moji eksistencialni zmedi.

1

ZEMLJEVIDI IZKUSTVA

Objekt in pomen

Svet je mogoče veljavno razlagati kot forum za delovanje ali pa kot kraj reči.

Prvi način razlaganja – bolj prvobiten in manj jasno razumljen – najde svoj izraz v umetnosti in humanistiki, v obredju, dramatik, književnosti in mitologiji. Svet kot forum za delovanje je kraj vrednosti, kraj, kjer imajo vse reči pomen. Ta pomen, ki se oblikuje kot posledica družbene interakcije, je implikacija za delovanje oziroma – na višji stopnji analize – implikacija za sestavo razlagalne sheme, ki proizvede ali usmerja delovanje.

Drugi način razlaganja – svet kot kraj reči – najde svoj formalni izraz v metodah in teorijah znanosti. Znanost nam omogoča, da čedalje natančneje opredelimo soglasno ovrednotene lastnosti reči in jih učinkovito uporabljamo kot orodje (ko s pomočjo bolj temeljnih pripovednih procesov določimo smer, v kateri naj poteka takšna uporaba).

Brez uporabe obeh načinov razlaganja ni mogoče sestaviti nobene popolne slike sveta. Dejstvo, da je en način navadno v nasprotju z drugim, pomeni samo, da narava njunih področij ostaja nezadostno razločljiva. Zagovorniki mitološkega pogleda na svet imajo izjave svoje veroizpovedi navadno za neločljive od empiričnih 'dejstev', čeprav so se takšne izjave na splošno izoblikovale veliko pred pojavom predstave o objektivni resničnosti. Tisti, ki, nasprotno, sprejemajo znanstveno perspektivo – in mislijo, da je, ali lahko postane, popolna – pozabljajo, da to, kar je zdaj, od tistega, kar bi moralo biti, deli nepremostljiv prepad.

Vsak razume otroka, ki recimo reče: »Videl sem strah vzbujajočega človeka«; otrokov opis je neposreden in konkreten, čeprav je objektu svojega opazovanja pripisal lastnost, ki je v resnici odvisna od konteksta in subjektivna. Navsezadnje je težko občutiti subjektivno naravo strahu in grožnje ne čutiti kot dela 'resničnega' sveta.

Samodejno pripisovanje pomena rečem – oziroma nesposobnost razlikovanja med njimi – je značilnost naracije, mita, ne znanstvene misli. Naracija točno zajame naravo surove izkušnje. Stvari so strašljive, ljudje so nadležni, dogodki so obetavni, hrana je nasitna – vsaj v pogledu našega osnovnega doživljanja. Sodobni razum, ki zase meni, da je presegel področje magičnega, je kljub temu še vedno neskončno sposoben 'iracionalnih' (bralno motiviranih) odzivov. Pod urok izkustva pademo vsakič, ko svojo frustracijo, agresivnost, predanost ali poželenje pripisujemo osebi ali situaciji, ki obstaja kot osrednji 'vzrok' takšne vzbujenosti. Nismo še 'objektivni', niti v svojih najbolj preudarnih trenutkih (in hvala bogu za to). Takoj se zatopimo v film ali roman in dvome o njegovi resničnosti hote potisnemo v stran. Nehote postanemo prevzeti ali osupli v navzočnosti močne kulturne osebnosti (intelektualnega idola, športnega superzvezdnika, filmskega igralca, političnega voditelja, papeža, slavne lepotic, celo nadrejenega v službi) – to je v navzočnosti vsakogar, ki zadostno uteleša pogosto implicitne vrednote in ideale, ki nas varujejo pred neredom in nas vodijo naprej. Tako kot srednjeveški posameznik niti ne potrebujemo osebe, da ustvari tak učinek. Zadošča že ikona. Plačali bomo velike vsote denarja za kose oblačil ali osebne predmete, ki jih nosijo ali ustvarjajo slavne ali razvpite osebe našega časa.⁹

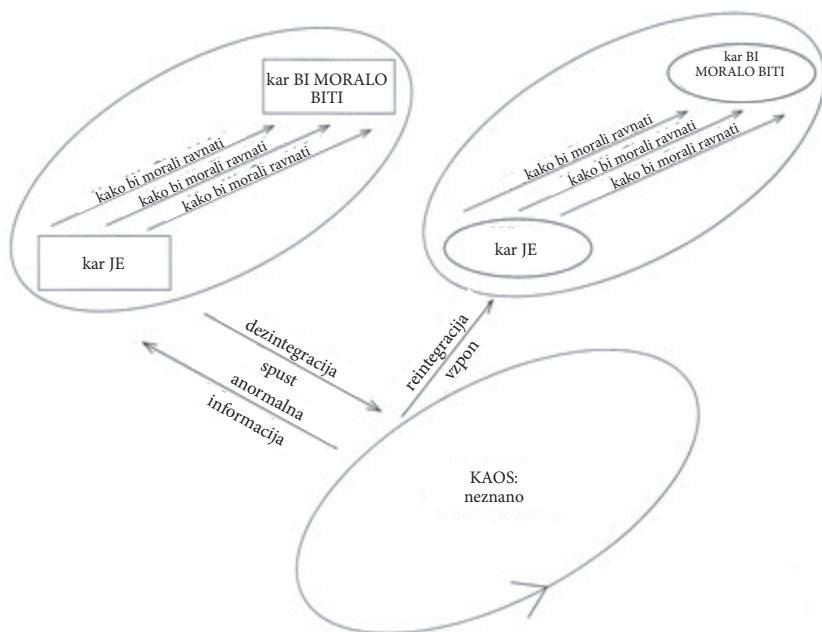
'Naravni', predeksperimentalni ali mitski razum se v resnici *primarno* posveča pomenu – ki je v bistvu implikacija za delovanje – in ne 'objektivni' naravi. Formalni objekt, kot ga konceptualizira sodobna znanstveno orientirana zavest, se lahko tistim, ki so še vedno obsedeni z mitsko domišljijo – če ga sploh lahko 'vidijo' –, zdi kot nepomembna lupina, kot vse, kar je ostalo, potem ko je bilo vse mikavno na njem odstranjeno. Za predeksperimentalista je stvar najresničnejše pomen njenih senzoričnih lastnosti, kot jih doživlja v subjektivnem izkustvu – v afektu ali čustvu. In v resnici – v resničnem življenju – vedeti, kaj nekaj *je*, še vedno pomeni vedeti dve stvari o tem: njegovo *motivacijsko pomembnost* in specifično naravo njegovih senzoričnih lastnosti. Ti dve obliki vedenja nista identični; še več, izkustvo in registriranje prvega nujno nastopi pred razvojem

slednjega. Nekaj mora imeti čustveni vpliv, preden bo pritegnilo dovolj pozornosti, da se razišče in zariše v skladu z njegovimi senzoričnimi lastnostmi. Te senzorične lastnosti – ki so za eksperimentalista ali empiricista izjemno pomembne – so smiselne samo, če služijo kot iztočnice za določanje posebnega afektivnega ali vedenjskega pomena. Kaj stvari *so*, nam ni treba vedeti zato, da bi vedeli, kaj so, ampak da bi se *zavedali, kaj pomenijo* – da bi razumeli, kaj pomenijo za naše vedenje.

Potrebna so bila stoletja stroge discipline in intelektualnega učenja, religioznega, protoznanstvenega in znanstvenega, da so ustvarila razum, sposoben posvečati se pojavom, ki nas sami po sebi še ne, ali ne več, neposredno pritegnejo – ustvariti razum, ki vidi *resnično* kot nekaj ločenega od *pomembnega*. Ali pa nemara vsi miti vendarle še niso izginili iz znanosti, posvečene človeškemu napredku, in je tisti njihov nezanemarljivi preostanek to, kar omogoča znanstvenikom, da ohranjajo neskaljeno navdušenje, ko v nedogled proučujejo vinske mušice.

Kako, natanko, so ljudje razmišljali, še ne tako davno tega, preden so bili eksperimentalisti? Kaj so bile stvari, preden so bile objektivne stvari? To so zelo zahtevna vprašanja. 'Stvari', ki so obstajale pred razvojem eksperimentalne znanosti, se sodobnemu razumu ne zdijo veljavne ne kot stvari *ne* kot njihov pomen. Vprašanje o naravi snovi *sola* – sonca – (če vzamemo samo en primer) je mnogo stoletij obsedalo razum tistih, ki so izvajali predeksperimentalno 'znanost' alkimije. Mi ne bi več domnevali niti tega, da ima sonce enovito snov, edinstveno zanj, in se zagotovo ne bi strinjali, da ima ta hipotetični element lastnosti, ki so mu jih pripisovali srednjeveški alkimisti, če bi že dopuščali, da sploh obstaja. Carl Jung, ki je večino zadnjega dela življenja posvetil proučevanju srednjeveških miselnih vzorcev, je *sol* označil takole:

Predvsem označuje zlato, katerega [alkimistično] znamenje si deli. Toda tako kot 'filozofsko' zlato ni 'navadno' zlato, tudi sonce ni ne preprosto kovinsko zlato ne nebesna krogla. Včasih je sonce aktivna snov, skrita v zlato, in se njegov izvleček [alkimistično] pridobi kot *tinctura rubea* (rdeča tinktura). Včasih, kot nebesno telo, poseduje čarobno učinkovite in preobraževalne žarke. Kot zlato in nebesno telo vsebuje aktivno žveplo, ki je rdeče barve, vroče in suho. Zaradi tega rdečega žvepla je alkimistično sonce, tako kot z njim ujemajoče se zlato, rdeče. Kot je vedel vsak alkimist, zlato svojo rdečo barvo dolguje primesi Cu (bakra), ki jo je razlagal kot Kypris (Ciprčanko, Venero), ki jo grška alkimija omenja kot preobraževalno snov.

Slika 2: Metamitološki cikel poti

'Božjega kraljestva', idealne prihodnosti. Ideja, da človek potrebuje odrešenje – in da je takšno odrešenje lahko ponovna vzpostavitev davno izgubljenega raja –, se pojavlja kot pogosta tema v mitologiji, in to med pripadniki izjemno različnih in med seboj dolgo ločenih kultur.²⁴ Ta skupna značilnost se pojavlja zato, ker človek, večno zavedajoč se svojega obstoja, večno trpi zaradi svojega obstoja in stalno hrepeni po končanju tega trpljenja.

Slika 2: Metamitološki cikel življenja shematsko prikazuje 'krog' poti, ki se 'začne' in 'konča' na isti točki – z vzpostavitvijo pogojnega, vendar določenega moralnega znanja (prepričanja). Prepričanje lahko *razpade*, ker je končno – to pomeni, da lahko neskončna skrivnost, ki obdaja človeško razumevanje, vdre v našečasne modele, kako delovati ob vsakem času in točki, in podre njihovo zgradbo. Način, kako delujemo kot otroci, je lahko recimo povsem primeren za razmere v otroštvu; procesi dozorevanja pa spremenijo razmere obstoja, vnesejo anomalijo tja, kjer je bila nekdanj samo gotovost, in povzročijo, da ni nujna le sprememba načrtov, ampak ponovna konceptualizacija, kam naj bi ti načrti vodili ter na kaj ali koga se nanašajo, v sedanosti.

Jordan B. Peterson
ZEMLJEVIDI POMENA
Arhitektura prepričanj

Naslov izvirnika: Maps of Meaning. The Architecture of Belief
© Routledge, 1999. Prevod po angleški izdaji založbe Routledge, ki
je del Taylor & Francis Group LLC. Vse pravice pridržane.
© Družina d. o. o., 2020

Prva izdaja

Prevod: Niki Neubauer

Jezikovni pregled: Mojca Pipan

Grafična priprava: Pavle Rot, Družina d. o. o.

Oblikovanje naslovnice: Benjamin Štefe, Družina d. o. o.

Izdala in založila: Družina d. o. o.

Za založbo: Tone Rode

Tiskano v Sloveniji

Naklada: 800 izvodov

Ljubljana 2022

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

159.955

PETERSON, Jordan B.

Zemljevidi pomena : arhitektura prepričanj / Jordan B. Peterson ; [prevedel Niki Neubauer]. - Ljubljana : Družina, 2022

Prevod dela: Maps of meaning

ISBN 978-961-04-0888-8

COBISS.SI-ID 93408003